

Оригинални научни рад

Слободан Н. БРАЦАНОВИЋ*

Универзитет у Приштини

Економски факултет, Косовска Митроовица

ЕКОНОМСКЕ ТЕНДЕНЦИЈЕ, КАПИТАЛ И НЕЈЕДНАКОСТИ

Апстракт: Неједнакости у капиталу, имовини, доходу, одреднице су савременог и глобалног друштва. Стопа приноса на капитал надмашује стопу привредног раста. Остварује се енормна концентracија капитала. Повећава се број богаташа и екстремно богатих. На другој страни огромна већина је мање имућних и сиромашних. Нараста и слој глобалних плутократа. Пројицира се успоравање динамике раста. Будућност је магловита неизвјесна, као и пуно ризикантна. Циљ рада је сагледавање растуће друштвене неједнакости као горућег савременог проблема. Примјењује се разноврсна методологија (историјске, дедуктивно-индуктивне, структурне, компаративне, статистичке и др. анализе). Проблем је концентracија капитала и могућност умањивања социјалних раслојавања. Исто тако, проблем је и дугорочно успоравање динамике привредног раста. Закључује се да дјелују силе конвергенције и (или) дивергенције, као и мјешовитих учинака чија резултанта може бити у смјеру умањивања глобалних неједнакости. Развој појединих региона може и динамизирати привредни раст. Филозофски и економски, стопа приноса од капитала премашује стопу привредног раста ($p > r$). Овај тренд предвиђа се и у 21 вијеку. „Први фундаментални закон капитализма“: учешће дохода од капитала у националном доходу (a) производ је стопе приноса (p) на капитал и односа капитала и дохода (b) тј. $a = p \times b$. „Други фундаментални закон капитализма“: однос капитала и дохода (b) количник је стопе штеђе (c) и стопе раста националног дохода (r) тј. $b = c/r$. „Закон кумулативног раста“: невелика годишња стопа приноса у дугом року узрокује снажан раст, иницијалног, капитала. „Закон понашања“: новац и профит су мотор активности! Најбогатији слој чини перцентил људи (1%), на највишем врху пирамиде! Плутократија креира свјетску политику.

Кључне ријечи: Раслојавање, диобе, неједнакости, капитал, имовина, доходак, богатство, закон, кумулативан, новац, профит, силе, конвергенција, дивергенција, региони, раст, развој, плутократија.

* Доцент, slobodan.bracanovic@pr.ac.rs

УВОДНЕ ОДРЕДНИЦЕ

Предмет, домет, циљ и сврха рада (Клеут 2010, Пејановић 2014, Пејановић 2015); јесте указивање на актуелне и акутне економске тенденције; предвиђања будућих капиталних кретања као и појава савременог раслојавања друштва на нивоу појединих земаља тј. региона, интеррегионалног и најширег глобалног нивоа. Предвиђања су и логично мање прецизна са дужим протоком времена. Током протеклог периода (2007/8. год.) испољила се снажна економско финансијска криза у западним земљама (првенствено у САД, почетно хипотекарна криза која се касније трансформисала у ширу финансијску кризу). Повезаношћу савремене привреде, неповољни ефекти више, или мање преливали су се и у друге државе у свијету.

Међутим, криза није детерминанта, економије источних држава, привредног раста и развоја (Драгутиновић, Филиповић и др. 2005). Има се у виду посебно Исток и Југоисток Азије, са нарочито карактеристичним примјером Кине, која се налази у дугорочној економској, посебно индустријској експанзији (са растућом масом и високом дугорочном, просјечном годишњом стопом раста бруто друштвеног производа, близу 9%).

Капитал у своме садашњем кретању није промијенио досадашњи тренд већ се и даље усмјерава према региону Азије. Кризни елементи западне атланске економије само су појачали досадашње тенденције. Тежиште свеукупног економског производа свијета налази се сада, у Ирану; а у будућности налазиће се између Кине и Индије (Милановић, 2016: 172).

Савременост обиљежја је већег остваривања: (просјечне годишње) стопе приноса на капитал од стопе привредног раста. Наиме, динамично расте стопа приноса (прихода) на капитал. Марксистичка закономјерност тенденцијског опадања профитне стопе (а не и масе), (Стојадиновић, 2006), није доказана нарочито имајући у виду модерна привредна кретања (Машић, Џелетовић, 2015). Стопу приноса на капитал, можемо, али и нужно не морамо поистовјеђивати са профитном стопом (тј. релацијом оствареног профита према укупном предујмљеном капиталу). Приноси на капитал могу укључивати разне шире видове „вишка вриједности“ (ренте, профите, камате, предузетничку добит, дивиденде, бонусе и др.). Дугорочно однос капитала и дохотка (квантитативном анализом) једнак је количнику стопе штедње и стопе раста националног дохотка.

Савремено друштво, обухватајући и глобално, одредница је дубоких социоекономских раслојавања, подјела, диоба, неједнакости. Прецизније, економска неједнакост може обухватати распоне (јаз) у имовини, капиталу, приходу, дохотку, акумулацији, зарадама и др. Имовину можемо поистовјеђивати са капиталом али, исто тако, неопходно не морамо и могућа су, ужа и ширира, тумачења (као нпр. марксистичко, схватање капитала као

ангажованих и утрошених средстава која се оплођавају у производном процесу стварајући вишак вриједности и у зависности од одређених друштвено-економских односа). Међутим, савремено тумачење капитала је комплексније, обухвата комплетну (индивидуалну) имовину; или шири, групни, колективни, државни и друштвени капитал (природни, еколошки, људски, кадровски, информатички и остали). На једној страни, кристалише се огромна мањина богатих (5%, а екстремних 1% тј. перцентил, или и још мање). Насупрот овом слоју, кристалише се огромна већина мање имућних, сиромашнијих, или на граници и дну животне егзистенције. „Средња класа“ која поступно ишчезава као друштвени стабализатор, катализатор и амортизер, на нивоу појединачних држава, на најширем плану јавља се као „нова глобална средња класа“ („виших и нижих слојева“), настала у склопу тенденције савременог умањивања глобалних неједнакости. Али ово је једино хипотетичка поставка. Слој модерне „плутократије“, тј. спреге: финансијских средстава, новца и политике, нарочито добија на значају у садашњим условима друштвено-економског развита. Презентирају се евиденције (листе) богатих појединаца (милионера, мултимилионера, милијардера, мултимилијардера) који располажу са енормним богатством, имовином, капиталом, приходима, дохоцима, профитима (нето богатством од милијарде и више долара према цијенама из 1987. год, или двије милијарде долара по цијенама из 2013. год.). (Милановић 2016: 35). Обим (број, волумен) ових екстремно имућних појединаца, континуирано расте у свијету. Јавља се и забринутост да ће државе у будућности моћи бити у посједу навећих богаташа.

КАРАКТЕРИСТИЧНИ ТОКОВИ КАПИТАЛА

Поред обима (опсега) богатства, важно је и питање расподјеле. Постоје дивергентна становишта. Према Марксу (19. вијек), динамика акумулације (приватног) капитала, неминовно води континуирано јакој концентрацији капитала и финансијске моћи код мањег броја појединаца. Према Кузњеву (20. вијек), алтернативно, уравнотежавајуће силе раста, конкуренције, техничког прогреса и технолошког напретка, воде већој стабилизацији и умањивању неједнакости у прогресивнијим фазама и етапама друштвено-економског развоја. Између ових екстремних варијанти и алтернатива, могућа су и прелазна, средња, умјеренија становишта, имајући у виду и да смо већ увелико закорачили у 21. вијек. Кузњевцова хипотеза није се доказала у пракси економског живота. тј. Да је неједнакост по правилу ниска код врло ниског нивоа дохотка, затим расте са развојем економије а по постизању високих нивоа дохотка почиње да опада. Неједнакост расте у развијеном дијелу свијета (након 80-их год. прошлог вијека) (Милановић 2016: 38).

Дијаграм 1. Неједнакости као одреднице, посебно, развика капиталистичког система

(Дијаграм је креација аутора.)

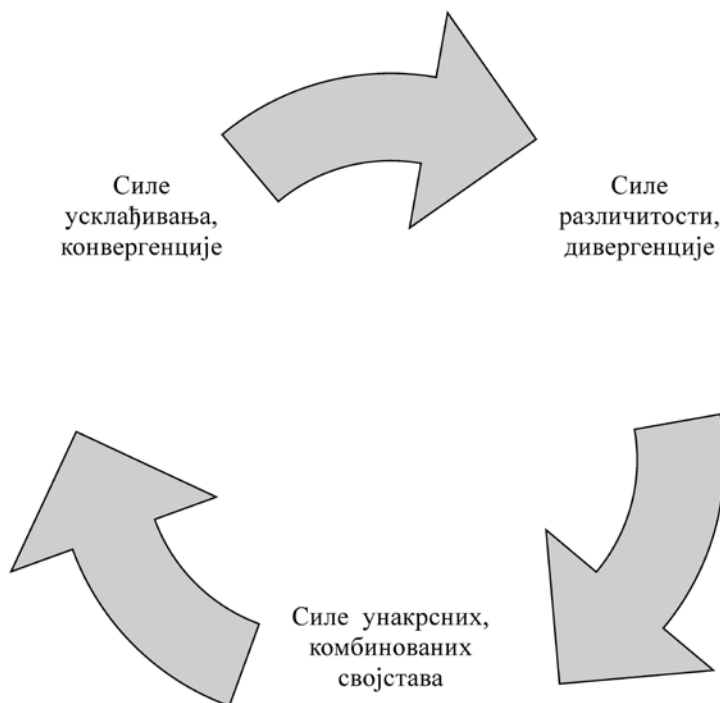
Стопа приноса на капитал, премашила је стопу привредног раста, тј. производње и дохотка (током 19. вјека). Овај тренд предвиђа се да ће бити настављен и у овом вијеку. Капитализам као друштвено-економски систем (историјски), у првом реду, продуковао је огромне различитости, изван сфере контроле. Ове енормне различитости урушавају темељне системе вриједности на којима, јасно, почивају демократска друштва.

Према Смиту: „појединац остварујући лични интерес најбоље остварује друштвени интерес“. Међутим; ово није и одредница истинске друштвене демократизације. Уски и ужи лични интерес често је у неусаглашености, противрјечности, конфликтности са ширим, групним, колективним и општим државним и друштвеним интересом. Неопходно је постићи да општи, друштвени интерес, циљ, буде примаран, фаворизованији у односу на појединачни (индивидуални) лични интерес и циљ (Пикети, 2015: 13-48).

Постоје у основи силе конвергенције и (или) дивергенције. Главна сила конвергенције (умањивања неједнакости) је ширење (дисперзија) знања и сазнања, која је условљена образовном политиком; методама обуке и стицања прикладних, примјерених, вјештина и умијећа; мреже институција (установа) и др. Насупрот овим постоје и снажне силе дивергенције које су дејства у смјеру ширења и продубљавања диоба, раслојавања и неједнакости. Јављају се и силе које су дејства у унакрсним и комбинованим (мјешовитим) смјеровима као одраз комплексности и сложености токова друштвено-економског живота. Неопходно је имати у виду и однос: „доброћудних и злоћудних сила“ у кретањима нивоа неједнакости. „Доброћудне силе“ су обухвата образовања, премија високог образовања и квалификација,

техничко-технолошких промјена, социјалне и здравствене заштите, синдикалног организовања и др. „Злоћудне силе су склопа противрјечности, конфликтности, пореских оптерећења, сукоба, распада држава, ратова, разарања, елементарних катастрофа и др. Сагледавају се друштва са: 1. стагнирајућим и (или) 2. растућим средњим дохотком (мада је могуће и стање номинално, или реално опадајућег средњег дохотка). Главни финансијски, „војноиндустријски“ и (или) политички циљеви и интереси могу изазвати конфликте и ратне сукобе. Економски фактори могу покренути и детерминисати политичка дешавања. Исто тако, међузависно, политички догађаји могу се ефектуирати у енормним економским неповољним учинцима. Поред овог, транзициони (прелазни) периоди ка демократским друштвима и системима могу се карактерисати различитим дешавањима, мирним, или наглим и скоковитим („ломовитим“ и „грчевитим“ промјенама „шоковима“) (Милановић 2016: 46, 132-133).

Дијаграм 2. Силе конвергенције, дивергенције и међуусловљених мјешовитих својстава

(Дијаграм је креација аутора.)

Конкретније, битно, високи однос капитал/доходак поново се манифестује у новијем периоду посматрајући карактеристичне западне земље (посебно од 2010. год.) који је могуће објашњавати трендом

(релативно) спорог (нижег и ниског) привредног раста. Код друштава са спорим растом претходно створена богатства добијају непропорционалну важност, с обзиром да је довољан мањи, или мали прилив, доток (нове) штедње да би се константно и у суштини повећавало богатство (ниво, залиха).

Исто тако, уколико је стопа приноса на капитал знатно изнад динамике привредног раста током дужег временског периода (ово је посебно ситуација у условима нижих стопа привредног раста, индикативно за западне земље) висока је и ризичност од раслојавања, дивергенције у расподјели имовине, капитала (богатства).

Ово је битна (фундаментална) неједнакост, коју можемо представити на начин: $r > g$ (гдје r , изражава просјечну годишњу стопу приноса на капитал, обухватајући ренте, профите, камате, предузетничку добит, дивиденде, премије и др. дохотке од капитала, исказане процентуално од њихове укупне вриједности, а g означава просјечну, годишњу, стопу привредног раста, тј. увећање производње и дохотка).

Поред овог, код стања у којем стопа приноса на капитал значајно надмашује стопу привредног раста (историјски до и током 19. вијека, а пројецира се и за 21. вијек), економски логично је да (наслијеђено) богатство расте динамичније од производње (укупног производа) и дохотка. Довољно је да насљедници богатства уштеде само дио свога дохотка од капитала, да би капитал растао много динамичније у компарацији са цјелином привреде и укупне економије. Код оваквих прилика, услова и околности, предвиђа се, готово је неминовно да ће наслијеђено богатство премашити стечено богатство током радног вијека појединаца, са посљедичним учинком изузетно високог нивоа концентрације капитала. Овај високи степен капиталне концентрације, у несагласју је, јасно, са најважнијим („меритократским“) вриједностима и циљевима социјалне правде и правичности, која је и темељна подлога (или би нужно требала бити) савремених демократских друштава. Наведена је битна, фундаментална сила дивергенције. Могу да је ослабе додатни процеси: а) уколико стопа штедње се интензивира са нивоом богатства и (или) б) када је просјечна стопа приноса на капитал виша у ситуацијама већег иницијалног појединачног капитала. Постоји и „принцип рјеткости“ (Рикардо) висока цијена енергетских извора (нафте и др.) може допринијети структуралној дивергенцији. Претпостављено могуће умањење будуће стопе привредног, као и демографског раста погоршаваће проблеме и ризике дивергенције и неједнакости (Пикети, 2015: 36-41, 48).

Са ширег аспекта посматрања, капитал у основи обухвата: а) јавни, б) приватни, в) мјешовити капитал, тј. имовину, богатство (наглашавајући да капитал, имовина, богатство, нужно не морају бити потпуно подударни

појмови, у зависности од: опсега посматрања, активног функционалног процеса рада, производње и услуга, релација штедње, акумулације и потрошње, материјалних и других резерви и др.). Развијају се и најсавременији системи управљања, који су, најчешће, одвојени од категорије власништва.

Дијаграм 3. Основни облици власништва капитала, имовине, повезани су и са управљањем

(Дијаграм је креација аутора.)

Истичу се, у теорији и литератури, најважнији, тзв. „фундаментални закони“ капиталистичког друштвено-економског система. „Први фундаментални закон“ (законитост) капиталистичке економије јесте: учешће дохотка од капитала у националном доходу (a) представља производ стопе приноса (r) на капитал и односа (релације) капитала и дохотка (b), ($a = r \times b$). Дискутабилне су одреднице закона (Пикети, 2015: 65).

Поред овог, „други фундаментални закон“ капиталистичког система јесте: однос капитала и дохотка (b) представља количник стопе штедње (s) (поједине земље) и стопе раста националног дохотка (или друштвеног, домаћег производа); (g), ($b = s/g$). (Пикети, 2015: 182). Али сложеност система привреживања није могуће свести на ове „законе“.

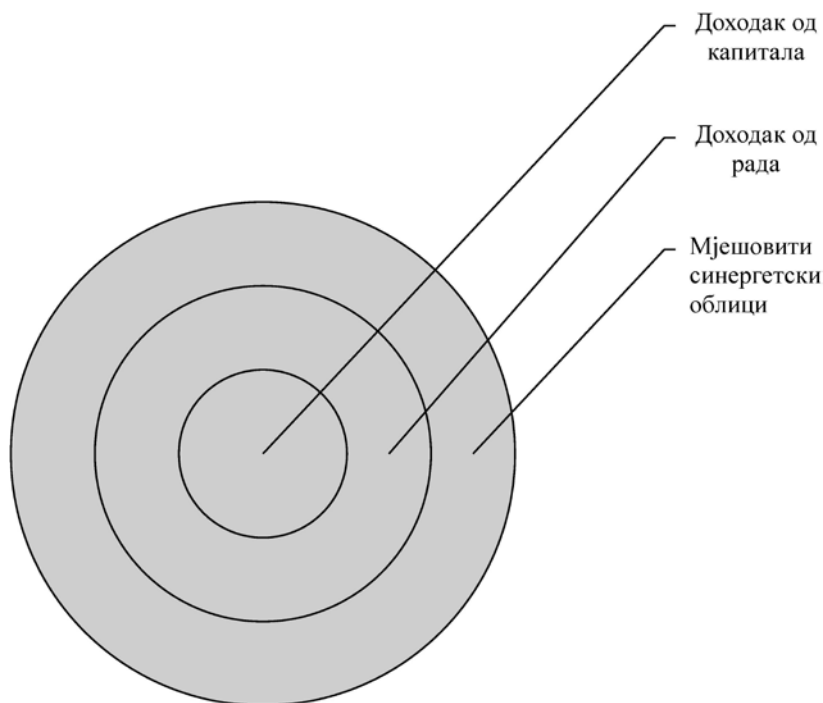
Међутим, нужно је нагласити да комоплексност и сложеност економских и друштвених кретања није могуће представити „законима“; поготову

не на начин како је ово могуће у сферама, природних и експерименталних (лабораторијског и др. вида) наука.

Исто тако, сматрам да капитализам није вјечити систем; нити најбољи поредак и да ће друштвени развитак у будућности имати и друге, различите друштвено-економске системе и поред савременог (пост) информатичког друштва. Ово ће рећи, могуће је осмислити и предвидјети друштвени развитак и без система класичног и др. капитализма.

Доходак (по новој обрачунској методологији: бруто производ умањен за амортизацију капитала), могуће је у рашчланити на доходак од: а) рада, б) капитала, в) повезаних комбинованих видова (марксизам анализира противрјечности рада и капитала).

Дијаграм 4. Главна структура оствареног, друштвеног производа и националног дохотка

(Дијаграм је креација аутора.)

Посматрајући претходне трендове, постоји мисао, идеја, идеја водиља, код економске професије, да је релативно учешће рада и капитала у националном дохотку стабилно у дугорочном временском хоризонту. Са општег (генералног) становишта, прихваћане су одговарајуће сразмјерности релација (двје трећине учешћа рада и једна трећина учешћа капитала). Протоком времена тј. историјском дистанцом и савременим

кретањима, ове сразмјере не могу се једноставно примјењивати и „копирати“ у комплексној и сложеној, свеукупној (тоталитет) објективној економској стварности. Токови капитала (јавног, приватног, мјешовитог), у протеклом вијеку, флукуирали су (у великом опсегу, волумену). Природа, детерминанте, обиљежја и појам капитала, корјенито су се трансформисали (од природног, земљишног капитала у 18. вијеку, до непокретности, робног, индустријског, финансијског, људског, кадровског, информатичког, еколошког и осталог капитала у 21. вијеку). Савремени привредни раст, у многоме је зависан од пораста људског (креативног, кадровског, „хуманог“) капитала и ово условљава тенденцију раста учешћа рада у националном дохотку и у дугорочним периодима. Међутим, тврди се, ова тенденција тј. раста учешћа рада у оствареном дохотку, може се остваривати у релативно мањим сразмјерама. Овај релативно високо достигнути ниво капитала у привредно развијеним земљама, у садашњем времену, могуће је протумачити умањивањем популационог прираштаја и (релативним) растом производње и (или) услуга (Пикети, 2015: 53-54). Код савременог, тзв. „новог капитализма“, доходак од рада и доходак од капитала (као суштинска конфликтност, класичног капиталистичког система), могу бити обједињени у истој особи. Говори се и о облицима измијењеног, „модификованог“ и др. капитализма (Штиглиц, 2015: 124-128). Присутна је, савремена, пристрасност и апологетика капитализма као „најбољег, трајног, или и вјечитог система“.

Друштвена раслојавања, подјеле, неједнакости могу бити: а) природне, б) вјештачке, в) повезане, тј. мјешовите. Природне различитости су у физичким, моралним, интелектуалним и духовним потенцијалима, капацитетима. Вјештачке разлике произилазе из политичких, привредно моделских, циљних и осталих, наметнутих, детерминанти. Постоје и изведене, испреплетане разлике (Пикети, 2015: 100). Распони се манифестују и у информатичком друштву, односно како се већ истиче и у постинформатичком времену.

Стопа приноса на капитал средишњи је појам разних економских теорија нарочито у марксистичкој доктрини са формулисањем „Закон тенденцијског опадања профитне стопе“. Ово очекивање није се се доказало у сложеној економској реалности. Стопа приноса на капитал квантифицира величину у одређеном периду (једна година) са разноврсним облицима (рента, профит, камата, капитални добици и др.), исказано у (процентуалном) дијелу од вриједности предујмљеног капитала. Принос на капитал комплекснији је појам од профитне стопе и посебно од каматне стопе, са обухватом и једног и другог појма. Стопа приноса на капитал може знатно да флукуира зависно од вида улагања. Просјечна дугорочна стопа приноса на хартије од вриједности (акције) у многим земљама је на одређеном

нивоу (7-8%). Улагања у обвезнице (и некретнине) су нижа (3-4%). Реална каматна стопа на јавни дуг је могуће и у многоме нижа. Код привредно развијених земаља (за које се претпоставља да су богате, али ово су различити појмови, јер је обично ријеч о приватном богатству), доходак од капитала тежи одређеном нивоу (око трећине националног дохотка). Релацијом капитала и дохотка (кофицијенат 6, или стопа 600%) означава се просјечни принос на капитал (од 5%). Код ових земаља рашчлањује се доходак (по глави становника) на доходак од рада (70%) и капитала (30%). Али ово нијесу непромјенљиве пропорције! Постоји разлика између средњег, медијалног дохотка (ниво дохотка испод ког се налази половина становништва) и просјечног дохотка (релације укупног дохотка и броја становника), медијални доходак је нижи од просјечног дохотка (у развијеним земљама, 20-30%). Код свих земаља варирају величине из „Првог фундаменталног закона капитализма“. Поједине дјелатности су капитално интензивније од других (индустрија у поређењу са услугама, базичне гране енергетика и металургија од лаких прерађивачких, као прехранбене, текстилне, коже, обуће и др.). Ове величине условљене су и релативним учешћем природних ресурса (и непокретности) у цјелокупном капиталу (Пикети 2015: 65-69).

Стопа штедње означава фактички нову штедњу умањену за амортизацију капитала у односу (количнику) са националним дохотком. Земља са великом штедњом (и акумулацијом) и лаганим (умјеренијим) привредним растом дугорочно ће акумулирати огроман (енорман) фонд капитала са учинцима на друштвену структуру, распоједу и прераспоједу богатства. Поред овог, у стагнирајућем друштву, богатство стечено у протеклом времену оствариће енормну улогу. Однос капитала и дохотка поново долази на високи ниво формативне снаге (структурног учешћа). Ово је могуће објаснити тенденцијом нижег раста. Умањен демографски раст, посебно, доводи до увећања капитала. Исто тако, мање и мале осцилације у динамици (стопа) раста могу постићи крупне учинке у домену дугорочних односа капитала и дохотка. Власници капитала контролишу већи дио богатства. Код: „Другог фундаменталног закона капитализма“, стопа раста подразумијева стопу свеукупног раста привреде, тј. кумулатив стопе раста националног дохотка по глави становника и стопе раста становништва. Ово је „асимптотски“ закон (или законитост) који важи у дугом временском периоду (ово ће рећи да законитост не важи у кратком року). Потребно је вријеме за акумулацију богатства (и више деценија). Код појединачног нивоа богатство се акумулира врло брзо, међутим на нивоу цјелина земље однос капитала и дохотка је дугорочни феномен. Означава се стање равнотеже које се никада идеално не постиже (Пикети 2015: 182-187).

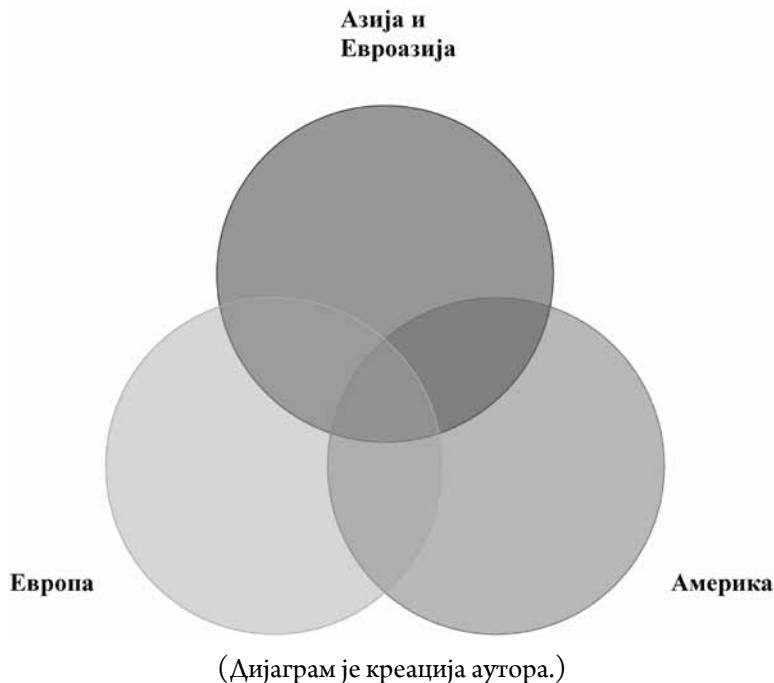
Дијаграм 5. Облици реалних, социо-економских, раслојавања, диоба и неједнакости

Закон (законитост) „кумулятивног раста“, односно „кумулятивних приноса“, обиљежје је према којем невелика годишња стопа приноса (неколико процената) кумулативно (збирно) у дугом периоду (неколико деценија) узрокује снажан пораст почетног (иницијалног) капитала. Претпоставља се, према овоме, да се капитални принос континуирано реинвестира, или да (релативно) мали и мањи, упоредни, преносни дио (сегмент) одлази у непосредну потрошњу власника капитала. Овим, мала различитост између стопе приноса на капитал и стопе привредног раста, дугорочно може да продукује снажне реметилачке и неуравнотежене учинке на обим (опсег), структуру и динамику раслојавања у друштву. Поставља се и логичко питање: да ли ће се повећавати („глобална“) производња по глави становника у овом вијеку!? Прогнозе су неизвјесне. Оптимална стопа привредног раста, сматра се, постиже се на знатном нивоу (између 3-5% просјечно годишње). Остварује се и знатно динамичнији раст нпр. Кина је достигала изузетно високе просјечне годишње стопе раста (и више од 9%, између 1990-2012. год.). (Пикети, 2015: 91-115).

Период протеклог сагледаваног времена (1988-2008. год.) од „пада Берлинског зида, до избијања западне економско-финансијске кризе“, приказује се као епоха „високе глобализације“. На просторе (савремено повезане) свјетске економије остварују продор државе корјених структурних привредних преображаја: Русије, Кине, Индије, Индонезије, Бразила и др. Кина свјесно примјењује комбинацију планирања и тржишта.

Дијаграм 6. Економска експанзија азијских држава и преображаји у токовима капитала

Посматрани претходни (двадесетогодишњи) период одредница је револуције у техници, технологији и комуникацији. Привредни субјекти (компаније, корпорације) користе се могућностима да производне (и услужне) капацитете дислоцирају у удаљене просторе, гдје експлоатишу преимућства нарочито: издашних природних (сировинско-енергетских) ресурса и јефтине радне снаге, задржавајући власништво и (или) контролисање привређивања. Отварају се спољна, периферна тржишта и стичу се услови да се у земљама центра (средишта) непосредно ангажује радна снага (рад) из даљег и далеког периферног окружења. Погрешна су била предвиђања у прошлости (крајем 60-их год.) да ће маса азијског становништва која је бројна и са растом популације, бити на рубу животне егзистенције (усљед ниских прихода) и трајно остати заробљена у „зачараном кругу сиромаштва“. Али догађаји у завршној четвртини 20. вијека демантују екстремно песимистичка, суморна, предвиђања. Умјесто

неповољног тока социо-економских догађаја и азијске драме, настало је источноазијско чудо, посебно у економској сфери (Кина, Индија, Индонезија и др.).

Успоравањем, или рецесијом (бар у почетном периоду) погођене су не све (глобално), већ једино привредно развијене и „богате“ економије. Ово је рецесија, депресија и криза западних, атланских економија. Економска криза, поновићемо, није измијенила дугорочне трендове дистрибуције и редистрибуције прихода (производа) и дохотка између држава, тј. преусмјеравања економске активности и капитала према Азији а даљег удаљавања од Европе и Сјеверне Америке. Наведено исказује да криза није узроковала промјену тренда, само је интензивирала већ присутну тенденцију. Исто тако, измијењен је облик кретања („криве“) глобалне дистрибуције дохотка (са одразом на дистрибуцију и редистрибуцију индивидуалних доходака у појединим земљама широм Планете). (Милановић: 2016: 8-33). Глобално друштво раслојава се на: а) енормну већину сиромашних, б) екстремну мањину богатих. Неједнакости су драматичних размјера.

Растућа концентрација богатства је ефекат претпостављених и очекиваних виших стопа приноса за богати слој (као и кретања на свјетским берзама). Постоји и дивергенција са аспекта концентрације богатства или дохотка (за 1% на врху „пирамиде“).

Опсег екстремно богатих појединаца знатно се повећао током протеклог периода (друге деценије) овог вијека (петоструко). Просјечна вриједност богатства најбогатијих особа је висока (3 милијарде долара). Реални свјетски БДП се увећао (2,25 пута) међутим, знатно ниже од пораста реалног богатства екстремно богатих појединаца.

Ковергенција (приближавање нивоа доходака) индикатор је тенденција, кретања раслојавања, неједнакости, на регионалном и глобалном нивоу. Битни чинилац конвергенције је убрзан и динамичнији привредни и укупни економски раст многољудних азијских држава. Привредно мање развијене државе које су се налазиле у Азији, у посматраном дугорочном времену (од преко четири деценије) остваривале су динамичнији привредни раст у поређењу са економски развијеним западним земљама (Западна Европа, Сјеверна Америка и Океанија тј. Аустралија и Нови Зеланд). Констатује се да конвергенција (и пондерисаним и непондерисаним индикаторима) азијски је процес и феномен. Произилази да једино азијске државе (Кина, Индија, Индонезија и др.) сустижу, или већ и престижу (Кина) западну хемисферу (Милановић 2016: 137-139).

Указује се на раст глобалних „плутократа“ тј. милијардера (њихов опсег је порастао у новијем периоду, друге деценије овог вијека, за 5 пута, а цјелокупно богатство исказано кроз глобални БДП-а повећало се више од 2 пута). Овај процес прати тврди се и нарастајућа „глобална средња класа“ (мада средња класа еродира на нивоу националних држава). Ово су

„најзначајније“ промјене, трансформације које детерминишу процес „високе глобализације“ (од завршетка 80-их год. протеклог вијека).

Индикативна је и неједнакост унутар појединих држава, која је одговарајућег значаја и дјеловања и на ниво регионалних и глобалних неједнакости. Неједнакости унутар држава и даље су важан облик, вид, неједнакости. Свијет је политички организован постојањем националних држава. Ужи аспект неједнакости тј. у овирима држава предмет је, домен и домет највећих несугласица, конфликтности становишта и многобројних различитих погледа о могућим дугорочним тенденцијама (Милановић 2016: 34-37).

Дијаграм 7. Социоекономска „пирамида“, раслојавања, подјела, диоба и неједнакости

(Дијаграм је креација аутора.)

Код слоја на врху приходне и доходовне скале (љествице, са 1%, тј. перцентила), протекли период (од двије деценије, 1988-2008. год.) тзв. „тријумфализма“ САД, карактерисан је узлазним трендом богаћења најбогатијег (и глобалног) друштвеног слоја. Каснији период је неповољнији, усљед посљедица учинака западне економско-финансијске кризе започете у САД (2007/8. год. када је и окончано вријеме „тријумфализма“ САД (Штиглиц 2013)). Раст дохотка слоја екстремно богатих, успорио се и зауставио из разлога

учинака избијања економско-финансијске кризе. Прецизније, доходак групе на врху остао је у равнотежен или је у мањој мјери био у силазном тренду. Раст прихода и дохотка унутар ове групације на врху, све изразитије налази се у ограничењима екстремно („супер“) богатих појединаца (са својим породицама). Како бисмо се концентрисали на групу која је и током финансијске кризе наставила континуитет постизања раста, нужно је да се истражује и анализира значајно мања екстремна група (унутар оквирне групације од око 70 милиона људи, колико износи 1%, тј. перцентил на врху). Користе се различити индикатори (нпр. „Форбсове листе милијардера“ која, током 2014. год, обухвата око 1500 особа са нето богатством од милијарду долара, или више, по цијенама из 1987. год, или двије милијарде долара или и више по цијенама из 2013. год, и који скуп сачињава 10-хиљадити дио једног процента на врху). Цјелокупно глобално богатство је енормно (у новијем периоду процјењује се на више од 240 трилиона долара). Укупна имовина најекстремније богатог слоја, сразмјерно, велике је вриједности (5,4 трилиона долара). Овај најбогатији слој (или „класа“) располаже са већим богатством у упоређењу са афричким континентом (за два пута). У успону је опсега и нивоа богатства „глобалних плутократа“ (Милановић, 2016: 29-37).

ПОЈЕДИНА ДОХОДОВНА И КАПИТАЛНА КРЕТАЊА У СРБИЈИ

Приказаћемо одређене елементе извора, средстава, и капитала, у Србији. Релевантни су чиниоци финансијског капитала који је од посебног значаја у савременој економији (појединаца, финансијских институција и мутинационалних корпорација).

Табела 1. Монетарни параметри примарног новца и новчане масе у Србији (милијарде дин)

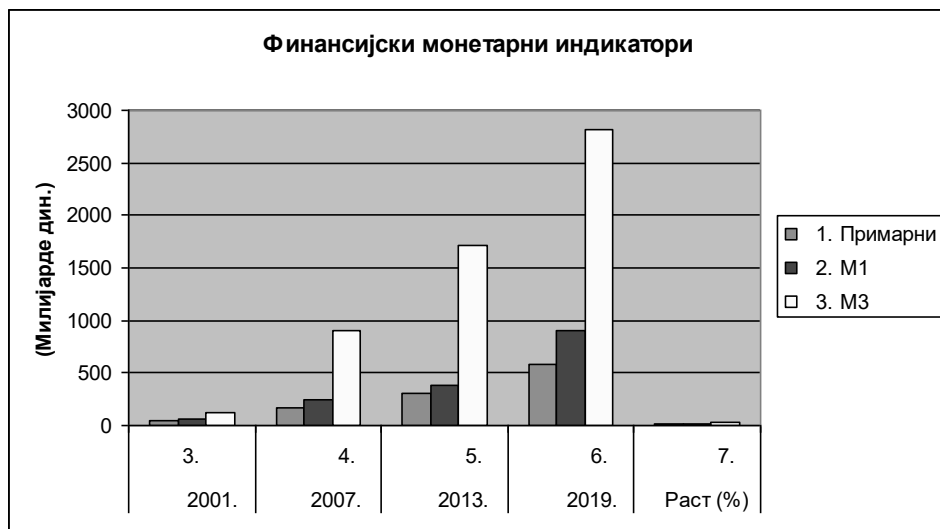
Ред./бр.:	Елементи	2001.	2007.	2013.	2019.	Раст (%)
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
1.	Примарни новац	41,6	169,0	311,2	581,8	15,79
2.	Новчана маса М1	58,2	248,9	388,3	903,7	16,46
3.	Новчана маса М3	125,4	903,9	1.716,9	2.823,6	23,43

Извор: Министарство финансија Републике Србије. *Билтен јавних финансија* (децембар 2019.): 12-13.

Констатује се дугорочни (готово двије деценије) номинални раст динарских новчаних средстава, у финансијском систему Србије, конкретније умјеренији пораст примарног новца (по просјечној годишњој стопи стои

раста од 15,79%) као и интензивнији новчане масе (раст М1 по стои од 16,46% и наглашенији М3 по стои од 23,43%). Посебно је питање реалности раста као посљедица инфлаторних кретања (појавно, просјека потрошачких цијена на мало од 91,8% у 2001, до 1,7% у 2019. год.). односно изнад најновијег упоредног нивоа у ЕУ 28 (од 1,6%) и Евро зоне (од 1,3%).

Графикон 1. Волумен примарног новца и новчане масе у финансијском систему Србије

Табела 2. Обим усмјерења финансијског (банкарског) кредитног капитала (милијарде дин.)

Ред./бр.:	Елементи	2001.	2007.	2013.	2019.	Раст (%)
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
1.	Привреда	247,8	508,2	1.110,0	1.290,8	9,60
2.	Становништво	5,3	305,9	673,7	1.111,4	218,22
3.	Укупно (1+2)	253,1	814,1	1.783,7	2.402,2	13,32

Извор: Исто.

Уочава се дугорочни значајни номинални раст домицилних, банкарских, кредитних средстава (новчаног капитала) у посматраном дугорочном периоду. Неупоредиво динамичнији (релативни, процентуални) раст остварили су пласмани у институционални сектор становништва из разлога ниске стартне (иницијалне) основе. Али посматрано у маси доминирају пласмани у институционални важни сектор привреде. Структуру садашњих пласмана у привреди углавном сачињавају: инвестициони кредити

(43,6%, међугодишњи раст од 5,5%) и кредити за обртна средства (37,7%, међугодишњи пад од 12,6%). Актуелну структуру пласмана становништву претежно сачињавају готовински кредити (43,7%, међугодишњи раст 18,4%) и стамбени кредити (36,0%, међугодишњи раст од 4,3%). Исто тако, банке су и највећи појединачни инвеститори у државне хартије од вриједности. Улога банкарског сектора је доминантна у савремености.

Графикон 2. Волумен финансијског кредитног капитала приказан и методом графика

Табела 3. Девизне резерве, у маси, НБС, као и девизна штедња (милиони евра)

Ред./бр.:	Елементи	2001.	2007.	2013.	2019.	Раст (%)
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
1.	Резерве	1.325	9.634	11.189	13.379	13,71
2.	Штедња	330	4.903	8.118	10.801	34,06

Извор: Исто.

Кристаллизује се динамични растући дугорочни (18-то годишњи) тренд девизних резерви Народне банке Србије. Знатно интензивнији је упоредни, истодобни, динамични раст, у дугом периоду, девизне штедње институционалних сектора прије свега на бази ниске иницијалне (стартне) основе. Међутим, посматрано у маси девизне резерве (као реално покриће и примарне новчане емисије и новчане масе) премашује волумене девизне штедње (као потенцијални извор разних видова инвестиционих улагања). Пораст девизних резерви НБС учинак је: а) прилива на бази активности

НБС на међубанкарском девизном тржишту, б) нето куповином девизних средстава, в) управљањем девизним резервама, г) финансијских мјерила и критеријума, поступака, техника и (или) процедура.

Циљним амортизовањем енормних текућих флукуација, НБС је (у најновијем сагледивом периоду, у децембру 2019.) интервенисала на међубанкарском девизном тржишту нето куповином девиза (укупно, у маси, величине од 355 милиона евра).

Графикон 3. Битни девизни индикатори презентовани прегледније графичким методом

Табела 4. Дугорочно кретање референтне каматне стопе Народне банке Србије

Ред./бр.:	Елементи	2006.	2007.	2013.	2019.	Раст (%)
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
1.	Референтна стопа	14,00	10,00	9,50	2,25	-13,15

Извор: Исто.

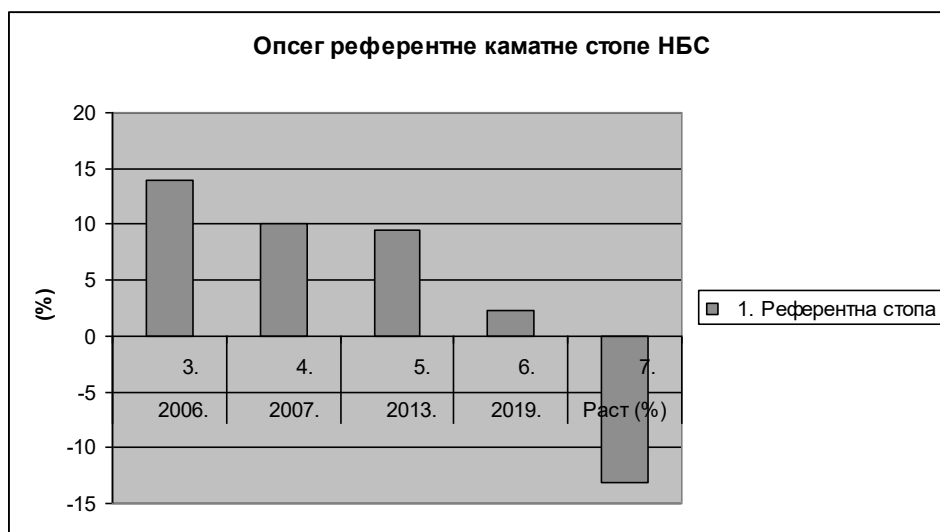
Напомена: Показатељи нивоа референтне стопе нијесу јавно презентовани прије 2006. год.

Сагледава се дугорочни опадајући тренд референтне каматне стопе Народне банке Србије (тј. по негативној просјечној годишњој стоји од 13,15%). Највећи ниво (максимална тачка) остварена је на почетку освјетљаваног, посматраног периода (2006. год.). Ово је и одраз објективних финансијских услова, могућности и политике, тј. домицилног финансијског новчаног и кредитно-монетарног система. Нужне су и даље активности на рационализацији и оптимизирању тренда досадашњих

кретања (имајући у виду и упоредне тенденције најновијих кретања референтних каматних стопа и тенденција снижавања, страних регионалних и глобалних финансијских институција).

Ширим контекстом, монетарна политика може бити и у обухвату стратегија монетаризма. Стреми се стабилизацији тржишних процеса и успјешнијем тржишту као и локацији ресурса, високој стопи штедње и ефикаснијем коришћењу капитала. Суштина монетаризма је погрешно „убјеђење“: да је основа успјешне привреде утврђивање правилног односа главних економских цијена: а) капитала исказане каматном стопом, б) валуте исказане кроз девизни курс; в) радне снаге изражене висином најамине. Исправно успостављене цијене, неометаним дјеловањем тржишта, препоставка су „успјешности привредних субјеката“ („лесе фер“) (Драгутиновић и др. 2005: 432-443). Али наглашававам нужност државне регулације и примат производње, реалне економије као подлоге услуга!

Графикон 4. Тенденције референтне стопе НБС презентоване упоредно методом графика

Табела 5: Релевантни односи валута (девизни курс) у индикативном дугом периоду:

Ред./бр.:	Елементи	2001.	2007.	2013.	2019.	Раст (%)
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
1.	Евро:динар	59,71	79,24	111,61	117,59	3,84
2.	Просјек	60,69	79,96	113,11	117,85	3,98

Извор: Исто.

Напомена: Показатељ кретања просјечног курса валута приказан је за 2002. год.

Кристалише се кретање односа домаће, динарске и девизне, евро валуте (европске валутне зоне) у освјетљаваном дугорочном периоду. Наиме, валутни курс и куповна моћ динара, реално у промјенљивом је тренду у поређењу са валутом европске зоне (тј. евром) у цјелокупном временском интервалу (посматрано на крају периода, или просјеку периода). Девалвација (умањивање вриједности) домаће валуте постиже и одређене повољности, као у погледу извозних спољно-трговинских токова (јефттиније домаће робе и услуга исказане у евро валути и др.). Врши се најновија реална апрецијација динара у односу на евро (0,2%), док се номинални односи нијесу мијењали.

Графикон 5. Релативни односи релевантних валута приказани прегледније графички

Укупна тржишна капитализација је значајна (крајем децембра 2019. износила је 569,6 милијарди дин. и у односу на претходни мјесец повећана је за 1,7%, а у поређењу са истовјетним периодом претходне год. за 9,0%). Кристалишу се растући трендови.

Пројекција раста заснива се на: 1. „акомодативној“ монетарној политици (обухватјући и кредитну), 2. повољнијим условима рад, пословања, привређивања, 3. динамизирању спољног тока тражње; фискалном „попуштању“ у будућем периоду и др.

ЗАКЉУЧНЕ КОНСТАТАЦИЈЕ

Полазећи од претходног (теоријско-практичних) приказа, могуће је констатовати да су капитални приноси већи од стопе привредног раста. Ријеч је посебно о приватном капиталу. Одређене токове социо-економских диоба,

раслојавања и неједнакости; могуће је пратити и у Србији (као и ширем, интеррегионалном и глобалном нивоу) (Рикаловић - Молнар 2017). Међутим, ефикасност (домаћих) инвестиција (схваћених као државног, јавног, инвестиционог капитала, приватног и мјешовитог капитала), (Елинг 2013), прикладно рачуната (релацијом прираста бруто друштвеног производа и кумулатива инвестиција у фиксне фондове), могуће је побољшавати у будућем дугорочном периоду. Наредни дугорочни хоризонт доноси могућности даљег огромног (енормног) степена концентрације капитала, с обзиром на тенденцију динамичнијег раст просјечног приноса на капитал у компарацији са просјечном стопом привредног раста. Савремено доба обиљежја је и „плутократизма“ тј. растуће моћи и улоге финансијског капитала (новца и богатства) у политици. Уочава се пораст броја (обима, опсега) милијардера са великим богатством, имовином, капиталом (од милијарду и више долара по цијенама из 1987, или двије милијарде и више долара према цијенама из 2013. год.). Ово је велики капитал (нпр. „за преношење једне милијарде долара у новчаницама од 100 долара, неопходно је пет стотина торби за ручни пртљаг“). (Милановић, 2016) Указује се да се реална вриједност богатства милијардера (појединачно) није повећала. Исто тако, наводи се, да се умањује глобална неједнакост. Ово су дискутабилне поставке јер је чињеница да, на једној страни, постоји огромна већина мање имућних и сиромашних људи на граници, или и испод минималног граничника животне егзистенције, док се, на другој страни, јавља кристализована изразита мањина богатих и екстремно богатих (1%, тј. прецентил, или милим и мање). Поставља се питање: да ли могућности дугорочног (глобалног) привредног раста опадају?! Наводе се сужене, скромне могућности економског раста, с обзиром на трендове кретања популације и (или) продуктивности. Ово су, исто тако, једино хипотезе (премисе, претпоставке). Питање је и да ли је неједнакост нужна?! Јасно је да потпуна (природна и др.) једнакост у тогалитету објективне стварности реално не постоји. Неједнакост може да буде и учинак динамичнијег привредног раста, али ни ово није универзално правило (јер опште важаћа апсолутна, универзална правила објективно и реално не постоје). Нужно је континуирано тежити умањивању растућег раслојавања, подјела, диоба и неједнакости у друштву. Основа постојеће политичке организације садашњег и савременог друштва јесу националне државе. Глобални ниво, још увијек, у одређеном смислу и домету (релативно) удаљен је и апстрактан. Прецизније, не постоји (космополитски) једна легална држава, влада и парламент, као ни једна вјера, нација у свијету и др. Реалност је постојање подјела и раскола по многобројним основама (Штиглиц 2016). Предлаже се увођење „прогресивног глобалног пореза на капитал“ (Пикети 2015). Али проблем је практичне реализације идеје и глобалног усмјеравања и координације. Чињеница је да није могуће успјешно предвиђати, нарочито дугорочне, токове капитала, богаћења, раслојавања у имовини, капиталу, богатству и др.

Евидентан је динамизам процеса. Уколико се значајан дио националног капитала састоји од „чисто“ природних извора, односно дијела природних ресурса чија вриједност не зависи од човјековог побољшавања, или улагања постигнутих у прошлом периоду, дугорочни однос капитала и дохотка може се увећавати (и неповезано са штедњом) (Пикети 2105). Ово казује о значају (а не потцјењивању) улоге природних ресурса у привредном развоју! Различити су мотиви и механизми акумулације и ово је битних посљедица у домену: наједнакости расподеле богатства, улоге наследиства у структури и друштвене, моралне, политичке оправданости, прецизније неоправданости богатства и разлика у богатству. Однос капитала и дохотка дугорочно (и потенцијално) стреми равнотежи (према могућностима побољшаној „чисто“ природним ресурсима), под претпоставком да се: цијене видова активне просјечно крећу и као дугорочне потрошачке цијене (Пикети 2016).

Истарживачи и аналитичари указују на: непостојећи, фиктивни, виртуелни капитал, тј. непостојећи банкарски новац, финансијска средства, парарелну, „сиву“ и „црну“ економију, вјештачке пирамидалне структуре, моћ оваквог капитала и невидљивост окова. (Булатовић 2018). Исто тако, наглашавају се: ограничења тржишта, реформе државе, комплементарност, оптималне релације (а не конфликти) државе и тржишта (Тиrol 2019).

Трага се за односима који никада нијесу идеално савршено пронађени (Брацановић 2020). Капитализам као систем продукује наједнакости, дјеловањем економских, некономских и (или) испреплетаних чинилаца. Неједнакости су постојале и у ранијем социјалистичком и самоуправном друштву. Исто тако постоје и у „транзиционом“ периоду. Стопа сиромаштва у Србији је висока (четвртина популације). Досадашњи процес транзиције раслојио је друштво на: „добитнике“, „губитнике“, као и „неутралне“ елементе. „Прва генерација“ транзиционих реформи одредница је: социјалне неправде, немаштине, корупције и неједнакости. Обликује се друштвена структура: имовинска капитална олигархија (од око 300 најбогатијих појединаца); релативно мали скуп средњих слојева; доминантну скупину сиромашних и најсиромашнијих и граничну, маргиналну групу (избјеглице, прогнани, биједни, убоги). Постоји егзистенцијална неизвјесност повезана са непредвидивим, или рушилачким посљедицама транзиције ка новом друштвеном систему (Пејановић 2015: 99-104, Брацановић 2019 и 2020: 195-213).

ЛИТЕРАТУРА

- Булатовић 2018: Момир Булатовић. *Невидљиви ланци - Моћ нејосијојеће новца*, Београд: Лагуна.
- Брацановић 2019: Слободан Брацановић. „Поједини аспекти економских кретања земаља у транзицији“. Баштина: Гласник. Институт за српску културу. Лепосавић: стр. 195-213.

- Брацановић Слободан 2020: „Економске визије и хоризонти“. Баштина: Гласник. Институт за српску културу. Лепосавић: стр. 195-213.
- Драгутиновић, Филиповић, Цветановић 2005: Диана Драгутиновић, Милорад Филиповић, Слободан Цветановић. *Теорија привредног развоја и развоја*, Београд: Центар за издавачку дјелатност Економског факултета.
- Елинг 2013: Мартин Елинг. *Инвестициони фондови, Интелигентно и рационално инвестирање*. Нови Сад: Академска књига.
- Клеут 2010: Марија Клеут. *Научно дјело од исцрпљивања до штељивости*. Нови Сад: Академска књига.
- Машећ, Џелетовић 2015: Бранислав Машећ, Миленко Џелетовић. *Увод у менаџмент*. Нови Сад, Београд: Академска књига.
- Милановић 2016: Бранко Милановић. *Глобална неједнакост - Нови приступи за доба глобализације*. Нови Сад: Академска књига.
- Министарство 2019: Министарство финансија Републике Србије. *Билтен јавних финансија*. Београд: стр. 12-13.
- Пејановић 2014: Радован Пејановић. *Огледи из методологије друштвено-економских исцрпљивања*. Нови Сад: Академска књига.
- Пејановић 2015: Радован Пејановић. *Транзиција и национална култура, Огледи из друштвено-економске антропологије*. Нови Сад: Академска књига.
- Пикети 2015: Тома Пикети. *Калитет у 21 вијеку*. Нови Сад: Академска књига.
- Рикаловић, Молнар 2019: Гојко Рикаловић, Дејан Молнар. „Анализа међузависности (не) стабилности државе и привредног развоја у случају малих земаља“. Зборник радова. Ур. Ранко Кузмановић. Научни скуп. Стратегије развоја и економске сарадње малих земаља у условима глобализације и регионалних интеграција. Академија наука и умјетности Републике Српске, Српска академија наука и умјетности. Књига 42. Бања Лука: стр. 305-321.
- Стојадиновић 2006: Драгић Стојадиновић. *Економски календар*. Београд, Земун: Академска штампа.
- Тирол 2019: Жан Тирол. *Економија за оштрије добро*. Нови Сад: Академска књига.
- Штиглиц 2013: Џозеф Е. Штиглиц. *Слободан пазар - Америка, слободна тржиштина и слом свјетске привреде*. Нови Сад: Академска књига.
- Штиглиц 2015: Џозеф Е. Штиглиц. *Велика њодела - Друштва неједнакости и шта да радимо са њима*. Нови Сад: Академска књига.
- Штиглиц 2016: Џозеф Е. Штиглиц. *Евро - Како заједничка валута угрожава будућност Европе*. Нови Сад: Академска књига.

Slobodan N. BRACANOVIĆ

THE ECONOMIC TENDENCIES, CAPITAL AND INEQUALITIES

SUMMARY

Inequalities in: capital, property, income; the regulations are contemporary and global society. The rate income on capital surpasses the economic growth. Implement is enormous concentration of capital. Large is number a rich mans and extreme wealthy. On other side enormous majority is smaller the well-off and poor. Increase and the layer global plutocrats. Project is decelerate dynamics growth. The future is foggy uncertainty, as and full risky. Target of the work is perceive growth sociable a inequalities as the urgent contemporary the problem. Apply is various the methodology (historical, deductive-inductive, structural, comparative, statistical and other analysis). The problem it is concentration of capital and possibility reduce the social divide. Similarly swear, the problem is it and long-term the decelerate dynamics of the economic growth. Conclude is that beneficial influence powers of the convergency and (or) of the divergence, as and mixed of the efficiencies whose a resultant to be able in the direction reduce a global inequalities. Development individually a regions to be able and to dynamism of the economic growth. Philosophical and economic, rate the return of capital surpass the rate economic growth ($p > g$). This the trend anticipate is and in 21. century. „The first basic law of capitalism“: a participation income of capital in national income (a) increase is rate the return (r) on capital and relation capital and income (b) that is $a = r \times b$. „Other basic law of capitalism“: relation capital and income (b) quotient is rate of saving (s) and rate growth of national income (g) that is $b = s/g$. „Law cumulative growth“: rather small annual rate the return in long a deadline cause powerful growth, initial, of capital. „Law behavior“: money and profit are motor activities! Richest the layer make one percentage of people (1%) on highest top of pyramid! Plutocracy create of the world politics.

Key words: Differents, partitions, inequality, capital, property, income, wealth, law, cumulative, money, profit, powers, convergency, divergence, regions, growth, development, plutocracy.